

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXII/1–2

БЕОГРАД
1997

ИРЕНА ГРИЦКАТ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ПОВОДОМ ЗАМЕНИЦА САВ, СВАКИ (И СРОДНИХ РЕЧИ)

Говори се о односу између облика *сав* и *сви*, као и о употреби детерминатора *сваки* у једнини и у множини.

Осим што се двома показаним заменицама, у појединим облицима њихових падежа и граматичког броја, значења на специфичне начине додирују и укрштају, оне дају повода за већи број посебних запажања.

1. Поћи ће се од прве заменице стављене у наслов (подразумевамо сва три рода), од једне несистемне појаве у вези с њом. Облик заменице *сви* = *omnes* по правилу нема значење које постоји у кореспондентној једнини. *Сви* није множина од *сав*, мада се у разним граматицама и речницима (и не само српским) често овај лексички пар тако приказује, пошто је то морфолошка чињеница; или се о *сви* уопште засебно не говори, а све то услед занемаривања факта да семантичко не мора увек ићи паралелно са граматичким.

С једне стране, дакле, *сви* = *omnes* има морфолошку једину *сав*, али ово по значењу није његова једнина па треба потражити шта би семантички, а тачније речено, шта би логички уопште била одговарајућа једнина (о чему даље). С друге стране, *сав* = *totus* које означава у српском било „цео, комплетан“, било „читав, неокрњен“, мора имати множину. Пошто форма *сви* заузима друкчије место у систему, у ту сврху се употребљавају множински облици показаних придева (који нису компленти према *сав*, они и сами имају своју једину). Како у *сав* постоје два малопре споменута семантичка огранка — један је „целокупан, цео, свеобухватан, заокружен, комплетан, универзалан, интегралан“, а други „читав, неначет, неокрњен“ — множину према овом „сливеном“ *сав* треба бирати узимајући у обзир ту значењску раздјељеност, истина, у не баш често остваривим говорним ситуацијама (нпр., „сав пртљаг“ — „комплетни пртљази“).

У ретким случајевима множина *сви* ипак може да значи управо „цели, читав“, као да је то плурал према *totus*, а није *omnes*. На пример: „Све су ми руке у пликовима“; јасно је, пошто човек има само две руке, да је ту у питању *toti*.

Уз прву од показаних значењских могућности („целокупан“) у Речнику српскохрватскога књижевног језика Матице српске под *сав* 3 појављује се као супсемантика још и „велик, голем“, са примером „И код све своје сиротиње готов је да другима помогне“. Тачно је да се овде, у овако (или слично) конструисаној реченици поред основног значења омогућава и идентификација „велик“, али је то контекстуални исход а не самостална семантичка чињеница — случај и иначе чест и добро познат у језику, а понекад погрешно интерпретиран у речницима.

У вези са *сав* додајмо још неке појединости. Наиме, уз ову заменицу не треба у лексикографском поступку придруживати адвербијално *све*, у чему се, иначе, такође каткада греша.

Све се употребљава у компаративним спојевима типа „све даље“, „све дубље“. Рјечник хрватскога или српскога језика југославенске академије знаности и умјетности дао је одвојено *све* као прилог (премда га је протумачио и под *сав*!), објашњавајући да је то „управо средњи род од *сав*“, и дефинишући као „непрестано, без престанка“. Према Речнику МС (где је исправно одвојен), овим прилогом се истиче „стални пораст“. Овакво *све* морфолошки јесте средњи род од *сав*, као што је и напред анализирано *сви* множина од *сав*. Али је развој те речи и овде дао посебне резултате. Сем тога, не може се везивање таквога *све* за компаратив представљати само као средство за спецификован говор о неком збивању у времену („непрестано“, „стално“). Узмимо пример: „Што даље ка северу, људи су све вишег раста“. То је, дакле, и акумулирање особине; и када би се и рекло „што се даље иде ка северу ...“, глагол „ићи“ ту не би означавао неки „ход“ по линији времена. Али је тачно и то да акумулирање, и самим тим и рангирање, садржи увек, макар латентно, чинилац протезања у времену: оно мора имати континуитет, не може се мислити симултано. Зато се говори и овако: „Она је, што је старија, увек лепша“; словен. *vedno lepša*, фр. *toujours plus belle*, нем. *immer schöner* (али рус. једино: *всё красивее*). Психолошка веза између *све* и *увек* испољава се и код реченица типа „Ја све питам, питам, па опет не разумем“, где *све* такође има значењску вредност у сфери темпоралне димензије, али, сад не у смислу акумулирања, него понављања. Ово је познато и руском језику (ја *всё спрашиваю ...*); словеначки, француски, немачки употребиће овде еквиваленте за „увек“, „сваки пут“ или сл.

2. Поставивши питање — шта је једнина од *сви*, видели смо да, генерално узимајући, то није *сав*. Настају извесне дилеме, а тиме прелазимо и на проблематику везану за заменице *сваки*, *свако*.

Логичка једнина према *сви* = *отпес* може, на првом месту, да буде из репертоара таквих придевских одредаба као што су *јојединачан*, *неки*, *један*: „Сви људи су дошли“ — „Један човек је дошао“ (и др.). Да ли се та једнина исказује такође и заменицама *сваки*, или *свако*: „Сви људи су дошли“ — „Сваки човек је дошао“, „Сви су

дошли“ — „Свако је дошао“? Ово *сваки* представља граматичку јединину, па и јединину (логичку) према *сви*, мада имплицира и неке додатне елементе. Оно значи било кумулацију, било дистрибуцију а и издиференцираност, понекад без изразите подвојености између ових елемената, и самим тим његова семантичка вредност није сингулативна. — *Свако* о којем је овде реч није средњи род од самостално употребљеног *сваки*, што се подразумева. Међутим, за суштину нашег разматрања то не би било релевантно у неким евентуално аналогним применама.

Потребно је танано рашчлањење природе речи *сваки*, која се у неким реченичним реализацијама да дефинисати као тражена јединина према *сви* (то се видело у једном од напред наведених примера), док у неком она то није. У овом другом случају очитују се њени различити семантички огранци.

Можемо овако да поставимо питање: да ли се неки реченични примери са *сваки* дају у множини исказати са *сви* (па да то буде уједно одговор о једнини према *сви*). Казаће се: „Овај сајција оправља сваки сат“ — „оправља све сатове“, и одговор је позитиван. Даља проблематика се развија зависно од значења именице на коју се ова заменица наслања, при чему се и та значења у именици реализују сависно од контекста. Разгледајмо пример „Наш часовник се оглашава сваког сата“ (темпорални генитив), а у истом смислу се то може рећи: „Наш часовник оглашава (откуцава) сваки сат“ (објекат уз глагол). У одговарајућем значењу, и само у таквом значењу, тј. „у размацима од једног сата“, множина се не уобличава као „оглашава све сате“. Међутим, ово што је речено захтева даљу анализу. Наиме, у одређеним случајевима према „сваки сат“ (сат = *hora*) може ипак да стоји множина „сви сати“. Могућно је рећи: „Наш часовник оглашава сваки сат“ — „све сате“ у једној специфичној ситуацији, тј. ако је нагласак на томе да их он оглашава не прескачући, да није покварен, а не на томе да их оглашава по правилним, природним временским фазама. И даље: каже се „Он дању проводи сваки сат за писаћим столом“ — „све сате“, или овако: „Сваки сат му је већ одбројан“ — „сви сати“. Закључујемо да множинско *сви* у оваквим реченичним спојевима, макар и са темпоралним значењем, може да се постави уколико у кореспондентној једнини од *сваки* није истакнута дистрибуираност, поготову не напоредна са њом диференцираност. Дакле: сати који откуцавају на часовнику правилно јесу дистрибуирани и издиференцирани (први сат, други, трећи ...); они не значе кумулацију, они у менталној представи обавезно настају један за другим. Констатује се да се одговарајуће *сваки* у тим ситуацијама не плурализује у реченицама као *сви*. Сати који се проводе за писаћим столом, или животни сати који означавају приближавање смрти (не зна се тачно колико их има), па и они сати за које се тврди да се, тако рећи, јављају „сваки на своме месту“, без стављања нагласка на њихово ређање — иако су и они, природно, развојени у времену — обзнањују својеврсну целовитост. Видимо да када је у

питању семантика кумулативности, једнина формулисана са *сваки* може да се плурализује помоћу *сви*.

Наилази се и на дилему о томе да ли заменица *сваки* може, или сме да се употреби у множини.¹ Двоумица је умесна, пошто *сваки* већ означава нешто што није једнина. Поћи ће се опет од примера. „Прекинути сваке разговоре“ (део реченице из наведеног чланка, у коме се поједини случајеви не одобравају када је о тој проблематици реч) показује позицију где је та множина, по логици ствари, сувишна, јер је довољно рећи у истом смислу „сваки даљи разговор“ (или „све даље разговоре“). Поводом „друштво лишено сваких услова“ (исти извор) закључујемо, исто тако, да је ту множински облик стављен уместо „свих услова“. Али говорници и писци ипак употребљавају „прекинути сваке разговоре“, „лишено сваких услова“, што доказује да се ово не доима као сасвим некоректно. Продор множине од *сваки* који састављачи таквих реченица одн. синтагми толеришу потиче од тога што они желе да потенцирају и разноврсност „разговора“, „услова“, и да то још појачају указивањем на њихову многобројност. Формулације могу да се означе као у неку руку таутологичне, али не и погрешне.

Ипак, било би, на пример, неисправно „*Сваке птице своје јату (или својим јатима) лете“, према „свака птица“. У исказу о птицама подразумева се и њихова издиференцираност (и врапци, и вране, и голубови ...), а свакако и мноштво птица, што све, како смо то видели напред, у начелу не би било сметња за употребу множинскога *сваки*. На први поглед семантичке ситуације су подударне. У чему је суштина проблема? Множина од *сваки*, како даља анализа показује, донекле се омогућава чиниоцем допусности какав се налази у негирајућим исказима типа „прекинути [било који] разговор“, „лишити [било каквих] услова“, кога нема у подтексту пословице о птицама: у тој пословици постоји елемент мноштва, али примисао о диференцираности је потиснута гномском поентом о припадништву. Према томе, уколико изрођава чинилац који се може уобличити уз помоћ одредби *било који*, *било какав*,² множина од *сваки* није у потпуности неприменљива; уколико га нема у подтексту (*било које птице лете), множина је неприменљива.

Ево и нешто друкчијег примера. Може се, евентуално, казати „Прошао је кроз свака добра, кроз свака зла“, премда реченица не даје утисак да припада стандардном изражавању. Овде нема, рекло би се, имплицитне допусности, но и поред тога дозвољено је да се исказ овако реализује. Међутим, и ту има оно што је напред наведеном и њима сродним случајевима заједничко, један „заједнички именитељ“ вишег реда: наглашена разноликост, диференцираност, а

¹ О томе подробно, као и о претходно разгледаној проблематици поводом *сав* — *сви*, у нешто друкчијем светлу, в.: Е. Фекете, *Поводом употребе облика множине од детерминатора „сваки“*, Језик данас бр. 2, Нови Сад 1997, стр. 13–16.

² Без ближег контекстуалног одређења погрешно је дефинисати *сваки* као *било који*, *икоји*, што се виђа у неким речницима.

тима ипак мање или више латентна омогућеност било ког, било каквог избора.³

Индикативно је за ову нашу тему стање у руском језику. „Свака птица“ из наше пословице је „каждая птица“ (све птице), али „свако добро“ је „всякое добро“, не свако добро редом, у континуитету (било би рус. „каждое добро“), већ добро свих врста.

Уз ово се надовезује развој у *сваки* према семантици наглашеног диверзитета, *свакојаки*, што се већ делимично испољавало у претходној грађи. „Свака добра“, „свака зла“ су свакојака, свакаква добра и зла. „Сачувај нас од сваког зла“ је рус. „Сохрани нас от всякого зла“ (не: каждого), и ту би у оба језика била остварљива супституција множином: „од сваких зала“, „от всяких зол“ (у српском је она замишљива, у руском обична). Допусни чинилац је овде очигледан. Ова семантика, додајемо, може водити и до пејорације. Ни употреба у српском није без таквог присенка, па се у озбиљнијем тексту, нпр. у молитви „Боже, спаси ме од сваког зла (или: сваких зала)“ *сваки* не би заменило са *свакојаки*, да не би придобила нота неозбиљности која би тиме била омогућена. У руском је то још јасније изражено: „Как вы живёте? — Да всяко“ (и овако и онако, и добро а богме и мање добро); „всякая всячина“ (свашта, којештарије, без везе).

3. Још једно запажање, удаљење, ипак је вредно помена. Као што *добро* употребљено као модална реч у реченицама типа: „... Све сам ја то знао. — Добро, а што ипак ниси реаговао?“ указује на тренутни пристанак а затим на резерву, сумњу, супротстављање, тако су се и у речима са значењским језгром које се налази у срп. *св-* (*сви*, *сваки*) (уп. стсл. *вѣсѣко*, пољ. *wszak*; такође лат. *omnino*, грч. *πάντως* развиле нијансе „у сваком случају“, али затим дубитативног „додуше“. Може се навести срп. „Све и да хоће, он не може“, где мала реч са значењем тоталитета учествује у врло специфичном семантичком прелазу од афирмације ка суспекцији и ка негирању, у окретању од потврђености ка подозрењу и одрицању.

4. Један од општих закључака из наших анализа јесте и овај. Као што се код *сав* јавља значењско двојство „цео, комплетан“ и „читав, неоштећен“, тако се и код *сваки* разликују „кумулација“ и „дистрибуција“. На дубљем когнитивном нивоу ти су „парови“ сагласни. Комплетност је резултат кумулираности, без учешћа идеје о партиципалноме, док се под неоштећеношћу скрива идеја о потенцијалној раздвојености, расутости, која је избегнута. Али у својим „јединским“ и „множинским“ проблемима ове се заменице разилазе.

³ Множина од *сваки* правилно стоји у оваквој атрибутској служби; најпре, уз множинску употребу речи „сат“, типа „сваких пет сати“, као што би се рекло и „свих пет сати“ и „читавих пет сати“, а то је у свим овим примерима условљено потребом за плуралском конгруенцијом уз број („пет“, „шест“ итд.). Множина је и уз *pluralia tantum* — „сваке маказе“, „сваке панталоне“. О томе је било помена код Е. Фекетеа у једном новинском чланку са језичким поукама.

Резюме

Ирена Грицкат

ПО ПОВОДУ МЕСТОИМЕНИЙ *САВ* И *СВАКИ*
(и родственных с ними слов)

Множественное число од *сав* не есть *сви*, и необходимо найти для него соответственные прилагательные. Так же и единственное число од *сви* требует решений. Подробно рассматривается, в этом освещении, слово *сваки*, а затем обращено внимание на тот факат, что и *сваки* возможно употреблять во множественном числе, о чём в сербистике нет полного согласия. Приведены некоторые сравнения между серб. *сваки* и рус. *каждый* и *всякий*.